

Fecr Yayınları: 510

ENDÜLÜS ŞİİRİNDE ZÜHD

Harun ÖZEL

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Mart 2022

ISBN: 978-625-8005-54-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ENDÜLÜS ŐİRİNDE
ZÜHD

Harun ÖZEL

Ankara 2022

Harun ÖZEL

2011 yılında Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 2014 yılında Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâğatı alanında yüksek lisansını bitirdi. 2015 yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2019 yılında yine Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâğatı'nda doktorasını tamamladı. 2015-2019 yılları arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2016 yılı yaz döneminde, çalıştığı fakülte tarafından İSAM'ın 29 Mayıs Üniversitesi'nde organize ettiği bir aylık araştırmacı yetiştirme programına (AYP) katılmak üzere görevlendirildi. MEB Yabancı Hükümetler Dil Bursu aracılığıyla 2016-2017 Eğitim Öğretim Yılı Kuveyt'te Kuveyt Üniversitesi'nin düzenlediği dil merkezinde geçirdi. 2019 yılında Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne öğretim görevlisi, 2021 yılında doktor öğretim üyesi olarak atanan Harun Özel, halen aynı üniversitede doktor öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir.

ÖN SÖZ

Endülüs denilince, Müslümanların bugünkü İspanya topraklarında kurdukları medeniyet akla gelmektedir. Araplar, Avrupa'nın ortasında kurdukları bu devlet sayesinde Endülüs'ü İslâm Medeniyetinin büyüyüp geliştiği bir coğrafya haline getirmeyi başarmışlardır. Bu medeniyetin, o dönemin Hristiyan Avrupa'sını etkilemesinin yanı sıra günümüz Avrupa'sında da etkileri hâlâ devam etmektedir. Bu sebeple Endülüs, her açıdan pek çok araştırmacının inceleme konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Endülüs Şiirinde Zühd başlıklı bu çalışmada, Endülüs'te söylenen zühd temalı şiirlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Endülüs zühd şiirleri, insanların davranışlarını düzeltmeye, cihad, nefisle mücadele ve ciddiyete davet ederek toplum ve ülke üzerinde önemli görevler icra etmiştir. Zira Müslüman Araplar, Endülüs'ün 92/711 yılında fethiyle birlikte kavurucu ve kurak çöl ortamından sonra, çok sayıda yeşil bahçeleri, ağaçları, nehirleri ve tertemiz havası olan bambaşka bir ortamda gözlerini açmışlar, burada duygularını harekete geçirecek her şeyi bulmuşlardır.

Endülüs Emevîleri dönemine kadar artarak devam eden fetihlerin getirdiği gelirlerle, Endülüslülerin refah seviyeleri de yükselmiştir. Buna bağlı olarak Endülüslüler arasında İslâmî yaşantıdan uzaklaşmalar görülmeye başlamış, eğlence ve sefâhat düşkünlüğü artmış, şarap, gazel ve mücün türü şiirler çoğalmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında emirlerin eğlence ve zevklere, içki içmeye, şarkıcı câriyeler edinmeye, müzik dinlemeye ve saraylar inşa etmeye meyletmelerinin de etkisi

olmuştur. Bu gelişmelere tepki olarak, fakihler ve âlimlerin İslâmî yaşama teşviki sayesinde zâhidler ve sûfiler çoğalmıştır. Bu zâhidler ve sûfilerin içinden zühd ve tasavvuf hakkında şiirler nazmeden şairler ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde zühdün, Endülüs'teki gelişme süreci doğudakine kıyasla biraz daha yavaş olmasına rağmen, tematik açıdan doğudakine benzer bir görünüm arz ettiği görülmektedir. Hicrî V. asırdan itibaren ise toplum içinde artan ahlâkî çöküntü, mücün ve eğlencenin yanı sıra siyâsî sıkıntılar, savaşlar ve fitnelerin çokluğu ve İslâmiyet'in Endülüs'ten silinme korkusu, zühd eğiliminin güçlenmesine etki etmiş ve zühd şiirine rağbeti artırmıştır. Bu rağbet neticesinde, zamanla hem ahlâkî hem de edebî bir ekol haline gelen zühd konusunda doğunun büyük üstâdı Ebu'l-'Atâhiye'den aşağı kalır yanı olmayan ve kendilerini sadece zühd türü kasideler nazmetmeye adanmış usta şairler ortaya çıkmıştır.

Endülüs'te zühd denilince akla gelen bu şairlerin başında, Endülüs Emevîleri döneminden Ebû Vehb el-Kurtubî ve İbn 'Abdirabbih, Mulûku't-Tavâif döneminden Ebû İshâk el-İlbîrî ve İbnu'l-'Assâl, Muvahhidler ve Murâbitlar döneminden Ebû İmrân el-Martulî, Ahmed el-'Uklîşî ve Muhyiddîn İbn 'Arabî gibi şairler gelmektedir. Genelde Kur'ân ve hadislerden esinlenen bu şairler, kasidelerini daha ziyade halk dilinde kullanılan ve herkesin anlamını bildiği kelimelerden oluşturmuşlardır. Böylece tahsilli-tahsilsiz, zengin-fakir bütün herkesin gönlüne girmeye çalışmışlardır. Kasidelerinde, dünya zevklerine dalanlara dünya hayatının fâniliğini, ahireti, ölümü, kabirleri, geçmiş kavimleri, Cennet ve Cehennemi hatırlatarak, bu şiirleri bir yandan gaflete düşen insanları uyarma ve korkutma diğer yandan da zühd ve ibadete teşvik aracı olarak kullanmışlardır.

Çalışmada, Arap şiirinde önemli bir yer işgal eden zühd şiirinin ilk olarak Endülü's'te ortaya çıkışı, ortaya çıkmasına sebep olan faktörler ve gelişme sürecinin incelenmesi, akabinde zühd şiiri nazmeden önemli şahsiyetlerin tanıtılması, şiirlerinden bazı örneklerin sunulması suretiyle bu şiirlerin sosyal, kültürel ve diğer yönlerden değerlendirmelerinin yapılması, son olarak da zühdle ilgili bu kasidelerin dil ve üslup bakımından incelenerek bu alandaki gelişmelerin ve farklılıkların sunulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde, kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ'ye, ilgisini ve önerilerini göstermekten kaçınmayan kıymetli hocam sayın Prof. Dr. M. Akif ÖZDOĞAN'a, bazı şiirlerin bahrini bulmamda yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Abdul Bade ALNIRBANI'ya, tezi okuyarak çalışmaya bazı katkılarda bulunan değerli dostum Dr. Öğr. Görevlisi Yakup GÖÇEMEN'e, kıymetli meslektaşım Öğr. Gör. YOUSOUFA SOUMANA'ya ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Harun ÖZEL
Kahramanmaraş-2022

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
İÇİNDEKİLER	9
KISALTMALAR	13
1. GİRİŞ	15
2. ENDÜLÜS'ÜN GENEL DURUMU	19
2.1. Coğrafi Konumu	19
2.1.1. Endülüs Kelimesinin Kökeni	19
2.1.2. Coğrafi Konumu	21
2.2. Siyasi Durumu	24
2.2.1. Endülüs'ün Fethi (92-95/711-714)	24
2.2.2. Valiler Dönemi (95-138/714-756)	29
2.2.3. Endülüs Emevileri Dönemi (138-422/756-1031)	33
2.2.4. Mulûku't-Tavâif Dönemi (422-483/1031-1090)	40
2.2.5. Murâbitlar Dönemi (483-541/1090-1147)	43
2.2.6. Muvahhidler Dönemi (541-635/1147-1238)	47
2.2.7. Gırnata Emirliği (635-897/1238-1492)	50
2.3. Sosyal Yapı	53
2.3.1. Araplar	53
2.3.2. Berberiler	55
2.3.3. Müsâlime ve Müvelledûn	56
2.3.4. Sakâlibe	56
2.3.5. Musta'ribûn/Ehlu'z-zimme	57
2.3.5.1. Hristiyanlar	58
2.3.5.2. Yahudiler	59
2.4. Kültürel Durum	60
2.4.1. Kültür ve Edebiyat	60

3. ARAP ŞİİRİNDE ZÜHDE GENEL BİR BAKIŞ -----	65
3.1. Zühdün Tanımı -----	65
3.2. Zühdün Tarihçesi -----	66
3.2.1. Câhiliye Döneminde Zühd -----	66
3.2.2. Sadru'l-İslâm Döneminde Zühd -----	71
3.2.3. Emevîler Döneminde Zühd -----	73
3.2.4. Abbâsîler Döneminde Zühd -----	75
3.3. Zühd Şiirinde İşlenen Konular -----	76
3.3.1. Dünya Hayatının Fâniliği ve Kısaldığı -----	77
3.3.2. Tevbe ve İbadet -----	84
3.3.3. Gençlik ve İhtiyarlık -----	86
3.3.4. Ölüm -----	91
3.3.5. Kanaat -----	93
3.3.6. Takva -----	94
3.3.7. Kabirlerden ve Geçmiş Toplumlardan İbret Alma -----	97
3.3.8. Ahiret Hayatını Hatırlatma -----	101
3.3.9. Tevekkül -----	103
3.3.10. Rızık -----	105
3.3.11. Sabır -----	108
4. ENDÜLÜS ŞİİRİNDE ZÜHD -----	109
4.1. Zühdün Ortaya Çıkmasına Etki Eden Faktörler -----	109
4.1.1. Dîni Faktörler -----	109
4.1.2. Siyâsî Faktörler -----	110
4.1.3. Sosyal Faktörler -----	114
4.1.4. Diğer Faktörler -----	118
4.2. Endülüs Emevîleri Döneminde Zühd -----	121
4.2.1. Dönemin Öne Çıkan Zühd Şairleri -----	124
4.2.2.1. Yahyâ el- Gazâl -----	125
4.2.2.2. Muhammed b. Abdillâh b. Meserre -----	127
4.2.2.3. İbn 'Abdirabbih -----	128
4.2.2.4. Ebû Vehb 'Abdurrahmân el-'Abbâsî el-Kurtubî ---	129
4.2.2.5. İbn Ebî Zemenin -----	130

4.3. Mulûku't-Tavâif Döneminde Zühd -----	131
4.3.1. Dönemin Öne Çıkan Zühd Şairleri -----	133
4.3.1.1. Ebû İshâk el-İlbîrî -----	133
4.3.1.2. İbn Hazm -----	136
4.3.1.3. Ebu'l-Kâsım es-Sumeysir -----	137
4.3.1.4. Ebûbekir et-Turtûşî -----	138
4.3.1.5. İbnu'l-'Assâl -----	139
4.4. Murâbitlar ve Muvahhidler Döneminde Zühd -----	141
4.4.1. Dönemin Öne Çıkan Şairleri -----	145
4.4.1.1. Ebû 'İmrân Mûsâ b. 'İmrân el-Martulî -----	146
4.4.1.2. İbn Hamdîs -----	147
4.4.1.3. İbn Hafâce -----	148
4.4.1.4. İbn Rüşd -----	149
4.4.1.5. Ahmed el-'Uklîşî -----	150
4.4.1.6. İbnu'l-Ebbâr -----	151
4.4.1.7. er-Rusâfî -----	152
4.4.1.8. Muhyiddîn İbnu'l-'Arabî -----	152
5. ENDÜLÛS ŞİİRİNDE ZÜHD KONULARI -----	155
5.1. Dünya Hayatının Fânîliği -----	155
5.2. İhtiyarlık -----	166
5.3. Ölüm -----	177
5.4. Ecel -----	189
5.5. Kabirlerden ve Geçmiş Toplumlardan İbret Alma -----	196
5.6. Tevbe -----	209
5.7. Nefsi Ayıplama ve Azarlama -----	220
5.8. Ahiret Hayatını Hatırlatma -----	227
5.9. Allah'tan Korku -----	234
5.10. Güzel Öğüt -----	240
5.11. Takva -----	248
5.12. Tevekkül ve Teslimiyet -----	254
5.13. Ahlâkî Değerlere Davet -----	259
5.14. Rızık -----	261

5.15.Kanaat -----	267
5.16. İlme Teşvik -----	277
5.17. Allahın Kitabına Bağlılık-----	277
6. DİL VE EDEBÎ SANATLAR -----	285
6.1. Dil-----	285
6.1.1. Kurân ve Hadisten Etkilenme -----	290
6.1.1.1. Kur'an'dan Etkilenme-----	290
6.1.1.2. Hadisten Etkilenme -----	293
6.1.2. Eski Dilden Etkilenme -----	297
6.1.3. Atasözleri ve Hikmetli Sözler-----	300
6.1.4. Önceki Dönem Şairlerinin Dilinden Etkilenme-----	302
6.1.5. Dilde Yenilikler ve Çevrenin Etkisi -----	310
6.1.5.1. Kavram ve Terim Bakımından Yenilikler-----	310
6.1.5.1.(1). el-Mumahhisât-----	310
6.1.5.1.(2). el-Mukeffirât-----	311
6.1.5.1.(3). Nebeviyyât -----	311
6.1.5.2. Kafiye Bakımından Yenilikler-----	313
6.1.5.3. Çevrenin Dile Etkisi-----	315
6.1.5.3.(1). Coğrafi Çevrenin Dile Etkisi -----	315
6.1.5.3.(2). Sosyal Çevrenin Dile Etkisi-----	317
6.1.5.3.(3). Kültürel Çevrenin Dile Etkisi-----	318
6.2. Edebî Sanatlar ve Üsluplar -----	322
6.2.1. Teşbih ve İstiâre -----	322
6.2.2. Tıbâk ve Mukâbele -----	330
6.2.3. Tazmin ve İktibas -----	333
6.2.4. Cinâs ve İştikâk -----	335
6.2.5. İtnâb -----	338
6.2.6. Kinâye -----	341
6.2.7. Emir ve Nehiy Üslûbu-----	343
SONUÇ -----	347
KAYNAKÇA -----	353